ID-DWELL F'MALTA FI ŻMIEN L-INGLIŻI

Mal-miġja tal-Franċiżi f'Malta, fl-1798, u t-telqa ta' l-Ordni Ġerosolmitan minn hawn, dawk il-Liġijiet ta' fuq id-dwell li-kienu saru għall-Kavalieri, waqgħu u spiċċaw. Iżda, għad illi l-Ordni ma baqâx isaltan hawn Malta, dik il-Liġi ta' fuq id-dwell li kien għamel fl-1784 il-Gran Mastru Dirwan għal dawk li ma kinux imdaħħla fl-Ordni ta' San Ġwann, baqgħet tiswa u tgħodd: u baqgħet tiswa u tgħodd mhux għal dak iż-żmien li damu hawn il-Franċiżi biss, imma wkoll sa bosta snin wara li ġibna l-Ingliżi f'Malta. Inbagħad, mita dil-Liġi ta' Dirwan issewwiet b'Liġi oħra li saret fl-1854, id-dwell baqa' mħolli wkoll li ma jistâx isir hawn Malta; il-għaliex, għalkemm il-kelma *dwell* ma ssemmietx aktar fil-Liġijiet tagħna li saru minn l-1854 'il hawn, wieħed jintebah malajr li l-kelma dwell, taqa' taħt fejn il-Liġi tgħid li ħadd ma jista' joqtol jew jidrob lil għajru.

Il-Liġi li semmejna, tal-Gran Mastru Dirwan, kienet thedded, li mita jsiru dwellijiet u dawn ma jispiċċawx b'mewt, sew dawk li jkunu stiednu għad-dwell, kemm dawk li jilqgħu l-istedina, kif ukoll dawk li jkunu għenu, jew xewxu għad-dwell, jiġu mwaħħla lkoll il-piena ta' għaxar snin qdif fuq ix-xwieni: u dil-piena tista' tikber għal aktar żmien, kemm-il darba jkunu kbar il-ġerħat li jsiru fid-dwell. Iżda, jekk id-dwell jispiċċa bil-mewt, sew dawk li jiddwellaw, kemm ukoll dawk li taw xi għajnuna, jew xewxu inkella kienu sħab ma' min iddwella, ikol-lhom ilkoll il-piena tal-mewt. (1)

Ma' dil-Liġi ta' Dirwan, kien hawn ukoll il-Liġijiet Mili-tari li ġiebu magħhom l-Ingliżi, biex min fost il-militari jagħ-mel xi ħaġa, igħaddi Qorti Marzjali. Fost il-Liġijiet li kellhom l-Ingliżi kien hemm waħda li tgħid li ma għandhomx isiru dwellijiet mill-militar.

B'dana kollu, bil-Liġijiet kollha li kien hawn sa wieħed u għerbin sena wara li ġibna l-Ingliżi f'Malta, il-Ħaqq ftit u xejn kien jieħu ħsieb ta' dawk li jiddwellaw; għax minn fost kemm iddwellaw sa l-1841, darbtejn biss il-ħatja ta' dwell ġew arrestati: u fid-darbtejn insabet xi skuża biex ġew meħlusa.

(1) Ara l-Kodiċi ta' Rohan, Lib. V, Kap. IV, par. XXI u XXII.

Did-drawwa tad-dwell, dari, hawn Malta, kienet taħkem wisq fuq il-militari, sew Ingliżi u kemm Maltin, billi kull mita dawn (il-militari) kien ikollhom xi jgħidu bejniethom, malajr kienu jistiednu għad-dwell lill-għadu tagħhom, u miskin hu min kien jiġi mistieden għad-dwell u ma jkunx irid jiddwella, għax jiġi magħdud bl-akbar ġifa, u ġiehu jibqa' mitluf għal dejjem.

Tassew li l-Militar, bħal ma għedna fuq, ma kienx irid illi n-nies tiegħu tiddwella; iżda huwa kien jeħodha l-aktar kontra min ikun stieden għad-dwell. Lil dak li jkun mistieden għad-dwell aktarx kien jagħdru u jaħfirlu billi kien jâf li min ma jilqâx stedina għad-dwell kien jibqa' magħdud b'ġiehu mitluf għal dejjem fost sħabu.

Billi l-Militar huwa għajjur ħafna għall-ġieh ta' dawk li jridu jidħlu miegħu, lil nies ta' din il-għamla (jiġifieri dawk li jkunu tilfu ġiehhom għax ma laqgħux stedina għad-dwell) ma kienx iridhom fi ħdanu. Araw kemm hu hekk:—Fi żmien li l-Markis ta' Hastings kien Gvernatur u Kmandant tat-Truppi Ingliżi f'Malta (1824-1826), wara li kien għażel lil wieħed biex ikun ħzzjal fir-Riġiment tal-Maltin ma riedx jissokta jdaħħlu u reġġa' lura l-ħatra tiegħu għax sama' li dana kien ġie mistieden għal dwell minn fizzjal ieħor ta' l-istess Riġiment u ma riedx jiddwella. Meta dan mar għand il-Gvernatur u qallu li huwa ġa ġġieled fi tliet dwellijiet oħra, Lord Hastings wieġbu li hu ta' għajb kbir għalih li ma riedx jiddwella għar-raba' darba wkoll. (1)

Iżda d-dwellijiet damu jsiru sal-1841 bla ma kien jieħu ħsiebhom il-Ħaqq, għax minn l-1842 beda jieħu ħsieb sewwa ta' dawk li jiddwellaw, billi waqfilhom ħalli jaqta' minn Artna did-drawwa kerha. Għalhekk ġew arrestati tnejn minnhom billi ġew mixlija fuq qtil.

Minn dan il-Ġuri li sar fl-1842—u li minn fuqu aħna ħadna u bnejna l-biċċa l-kbira ta' dak kollu li s'issa għedna—insibu li bosta kienu d-dwellijiet li saru f'Malta fi żmien l-Ingliżi; iżda aħna, barra dak li sar fl-1842, ma ltqajniex ħlief ma' tnejn oħra biss, u li sejrin inġibuhom hawn wieħed wara l-ieħor kif saru.

L-eqdem wieħed li sar fost id-dwellijet li ltaqajna magħhom, sibnieh miġjub fid-*Daily Malta Chronicle* ta' l-1895, fejn dina l-Gazzetta tgħid, li fl-4 ta' Mejju 1802 sar dwell qrib il-Bieb tal-Forti Salvatur, (fil-Kottoniera) bejn il-Kurunell Baylis tar-Riġment *Sussex* u l-Kaptan Newman tal-*1st Battaljun* tal-

(1) Ara Il-*Mediterraneo*--*Gazzetta di Malta*--tas-26 ta' Marzu 1842, faċċ. 32, Kol. 1.

Lancashire Fusiliers. F'dad-dwell, Baylis darab b'balla lil Newman f'ġenbu l-lemin, li waqa' fl-art midrub għall-mewt.

Dana d-dwell sar imħabba f'mara; u dan l-għamil ta' Baylis ġie mmaqdar ħafna mill-Gwarniġjun kollha ta' Malta.

Kaptan Newman, wara li bâta ħafna bil-ġerħa li qala' minn għand Baylis, miet fit-13 ta' Mejju, u l-Ġeneral Fox, li dak iż-żmien kien jagħmel mit-Truppi Ingliżi f'Malta, ma riedx li dan l-imsejken ta' Newman jiġi midfun bl-unuri militari.

Il-Kurunell Baylis ġie arrestat, u fit-18 ta' Mejju għadda Qorti Marzjali, fejn ġie mixli fuq qtil, u, wara li l-kawża tiegħu damet sejra għal ġimgħa, is-sentenza nbagħtet l-Ingilterra biex tiġi mgħoddija mir-Rê.

Il-kittieb li ġieb dina l-ġrajja tad-dwell fil-*Chronicle*, billi minn fejn ħadha ma sabx kif baqa' Baylis, talab lill-qarrejja biex, jekk xi ħadd jaf xi ħaġa fuq dana id-dwell, igħarrfu, bla ma sab lil ħadd li sata' jaqtagħlu xewqtu. Iżda kif kien baqa' Baylis u kif kienet sewwa l-biċċa tad-dwell tiegħu, tinsab fil-*Malta Times* ta' l-1843. Dil-Gazzetta ħaditha min-*Naval and Military Gazette* ta' l-Ingilterra, u tgħid hekk.

«FUQ ID-DWELL—Il-kastig, disgħa u disgħin fil-mija, jaqa' fuq min jinqabad li jkun il-ħtija tad-dwell, għal kemm fid-dwell li jsir hija ftit tqila biex taqta' min ikun il-ħtija, iżda aħna se'r ingħidu mita darba ġara l-maqlub talli għedna, fejn nuru n-nuqqas kbir tal-għaġeb fil-ħaqq li sar minn wieħed li kien ħtija ta' dwell.

«Il-mejjet Kurunell Baylis tas-*Sussex* (fl-1843 Baylis kien ġa mejjet) meta kien jikkmanda t-truppi Ingliżi fil-Birgu, (Malta) kien igħir ħafna, mħabba mara, għall-Kaptan Newman tal-*Lancashire Fusiliers*. Jum fost l-oħrajn, Baylis iltaqa' fit-toroq tal-Birgu ma' Newman flimkien ma' dil-mara. Malli Baylis lemħu magħha, sibel, mar għal fuqu, u, barra milli għajru ħafna, tah daqqa ta' bastun ukoll; inbagħad fil-waqt li tefa' idu fuq il-maqbad tax-xabla qal lil Newman:" Jekk inti raġel ilqa' ruħek". "M'hux hekk, Sinjur"—wieġeb Newman bla ma tmasħan—"Jiena naf x'għandi nagħmel; id-dmir tiegħi ma jħallinix noħroġ ix-xabla fit-triq għal min hu ogħla minni, u għalhekk oqgħod għal dak li bi ħsiebni nagħmel jien". Wara nbagħtet stedina għad-dwell, u ltaqgħu l-għada fil-għodu, fejn l-imsejken ta' Newman għadda minn taħt il-ħila ta' idejn Baylis. Il-Kurunell ġie mixli fuq qtil, iżda ġie meħlus bl-iskuża li l-istedina għad-dwell ġiet mibgħuta minn l-imsejken Kaptan Richard Newman».

(Jissokta) **Ġużè Gatt**